

ИВАН ВАЗОВ - „ЕДНА БЪЛГАРКА“

ДЪЛГЪТ СРЕЩУ ЕГОИЗМА

СЪЧИНЕНИЕ РАЗСЪЖДЕНИЕ ВЪРХУ ТРЕТИ ЕПИЗОД

Разказът „Една българка“ на Иван Вазов, който гради идеала за жена, майка и патриотка от епохата на робството, освен социално-историческата си проблематика поставя и редица морално-етични проблеми за човека и народа, изостря до болезненост сблъсъка между доброто и злото, честното и безчестното, достойното и позорното. Нравственият конфликт се нагнетява в трети епизод, където се сблъскват двама герои с противоположни характери и различни идейни позиции, две антиподни духовни начала. Освен всичко друго в „Една българка“ се противопоставят мъжът и жената, калугерът и селянката, институционално принадлежащият към вярата Евтимий и несъзнателно, но искрено вярващата Илийца.

Бедната челопеченка е смела и всеотдайна. Случайната среща с бунтовника в церовата гора събужда у нея състрадание, а също мобилизира вътрешните ѝ сили и стремежа ѝ да помогне на това голобрадо момче, тръгнало „за християнска вяра курбан да става“. Нейната съвест я води уверено към изпълнение на дълга (човешки и християнски), който тя възприема като единствен смисъл на съществуването. Обратно, образът на страхливия калугер е изграден като завършен и жалък егоист, у когото съвестта е отдавна приспана и всичко човешко е загубило своя смисъл. Той е изплашен за своя живот и му е безразлично дали зад дебелия стени на манастира стоят турци или бунтовници. За него страхът има много лица, а опасността няма име. В краткото съприкосновение между двамата Иван Вазов ситуира основния конфликт в страшното време на въстанието и го проблематизира, както той го вижда като художник и човек – като конфликт между достойнството на дълга и егоистичната подлост на малодушието.

Неслучайно трети епизод започва с характерното за Вазов описание на природата като емоционален фон на събитието. Тъмното було на нощта и тъмното небе, тъмнеещите и мрачни канари създават атмосфера на тайнственост, събуждат в душата усещането за тревога и опасност. Красотата на Божието творение („самостояните“ обелиски и задрямалите орли по върховете им) сега остава невидима за тревожното съзнание на Илийца, пък и на читателя. Така напрежението, което градира рязко в следващия епизод, води началото си от пейзажа.

Манастирът има особено значение в българската памет за робството. В тези огнища на духовността народът е съхранявал вярата, езика, книжнината. Те са го пазели от асимилация и потурчване, изграждали са крехкия духовен мост към славното минало. Заедно с това манастирът е убежище, крепост срещу произвола в безнаказаното време на анархия и насилие. От манастира човекът очаква закрила и подкрепа, спасение както на душата, така и на тялото. И именно върху това е основана първата изненада като сюжетноградивен елемент в разказа. Манастирът се оказва „затворен“ в прекия и преносния смисъл на думата – затворен като оградено и непристъпно пространство и разграбен като духовно пространство.

Вместо духовния баща на вярващите в манастира Илийца среща страхливия и сприхав калугер. Вярно, Вазов прави уговорката, че игумена, „старец милостив и добър българин“, го няма, а мястото му е заето от недостойния Евтимий, но общото усещане за изпразване на духовната длъжност от естественото ѝ съдържание остава. Още повече че името на монаха влиза в иронично разноречие с представата за славния български патриарх от времето непосредствено преди падането ни под чуждо иго. Парадоксално, една обикновена жена от народа, една неучка селянка се оказва по-подходяща за християнски пастир от действителното духовно лице. Конфликтът между нея и игумена е поставен изключително върху плоскостта на морала и се развива с неподозирано психологическо ускорение.

Още в наставленията си към слугата монахът Евтимий показва истинското си лице. За читателя той става пределно ясен само с няколко свои реплики и действия.

В страха си да назове опасността по име, в това самоналожено табу той метонимично нарича бунтовниците "ония". Кои са и какви са – за него няма особено значение. Не е важно дали са "бунтаджии", или турци. Все едно – страхът отказва да разпознае основанията за самия себе си. Страхът е разнолик и единен, а човекът, който му е подвластен, е повече от безличен, сливащ се със сивата маса на робската тълпа.

Особен момент в развитието на разказа настъпва с известието, че отвън чака жена. То актуализира водещия мотив в епизода – този за смяната на ролите. Тя е смела, въпреки че е жена, той е страхлив, независимо че е мъж. Тя, Илийца, е истинска християнка, макар и да не е посветена в духовен сан. Той, Евтимий, е лицемер и безбожник въпреки расото и храма, на които се е обрекъл. Във Вазовото творчество има и един друг Божи служител, който хвърля расото и тръгва по пътя на борбата – Дякона Левски. Разликата в сравнението между двамата е поразителна. Писателят Вазов никъде не си позволява да съди за хората от еднозначна съсловна или класова позиция, да им слага печата или клеймото на групата, към която принадлежат. За чорбаджи Юрдан от романа "Под игото" той казва: "Той беше от ония чорбаджии, които направиха грозно това име..." В главата "Пиянство на един народ" авторът полемизира задочно със своя съвременник и опонент Захари Стоянов по въпроса за движещите сили на революцията: "Напразно някои се опитват да припишат априлското движение само на оная част от населението, краката на която бяха обути в цървули." Затова от образа на Евтимий не може да се прави извод за монашеството като цяло. Евтимий и Илийца са страхлив мъж и смела жена, недостоен духовник и достойна българка. Срещата между тях е нравствен сблъсък, нравствена колизия, която предопределя по-нататъшното развитие на действието и изпълва с морален подтекст историческия конфликт.

Смяната на ролите е съпроводена с промяна на значенията, на устойчивите представи за доброто и злото, Божието и дяволското. Една от първите реплики на Евтимий към Илийца е крайно неподходяща: "Да те вземат рогатите!" Метонимичното говорене като израз на неосъзнатото табу на страхливеца пред злото е развито и с речевата му характеристика – на Божи служител не подобава да "благодаря" селянката чрез дяволите. Затова тя го коригира и го води в правилната посока: "Ти няма нищо да направиш, но Господ може всичко." Естествено, Илийца не получава разбиране и подкрепа. Монахът е далеч от духовната длъжност, на която уж се е посветил. Той си има една-единствена грижа – самосъхранението: "Луда ли си, караш ни да отваряме манастира посреднощ, да влязат бунтаджиите, да ни дойдат турците, да изпати манастирът!" Напразно Илийца се опитва да пробуди заспалата му съвест, да провокира угасналото му чувство за дълг и отговорност: "Нали сме християни..."

Егоизмът на калугера, липсата на всякаква човещина и съчувствие личат и в отношението му към болното дете, на което чете молитва за здраве. Съвсем бездушно той констатира: "Та то е умряло!" Бледото като восък лице на детето обаче се оживява въпреки небрежната молитва. Очиците се поотварят, сякаш за да опровергаят тези думи, и светват като звездици от отражението на свещта. Дори слабият полъх на вярата, който иде може би от светлината в храма, а не от калугера, е в състояние да пробуди живот у нещастното създание. Но не и да пробуди съпричастие и ответ към страданията на ближния у забравения християнския си и човешкия си дълг монах.

Плахият опит на Илийца да съобщи за срещата в церовата гора и да подири подкрепа също остава без ответ, остава дори неизслушан. Калугерът упреква селянката, че е дошла да запали манастира. Метафората за огъня като знак за опасност се среща на няколко места в разказа. Във втори епизод Илийца заявява: "Там е огън сега." В пети епизод ще въздъхне: "Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят." Сблъсъкът на дълга с егоизма в трети епизод намира и такова художествено изражение – страхът от огъня на единия срещу готовността за самоизгаряне на другия.

Когато Илийца заявява, че ще върви обратно в нощта, сърдитият калугер възкликва: "Ти си луда!" В контекста на ситуацията обвинението е прозрачно по

смисъл. Но в творчеството на Вазов думата "луд" има по-особено значение – на човек, който пренебрегва собствената си безопасност в името на народното дело. В романа "Под игото" "лудите глави" са онези, които подготвят революцията и изгарят в нея. Затова чорбаджи Марко възкликва: "Лудите, лудите, те да са живи!" Когато в края на романа ордата на Тосун бей влиза в Бяла черква, всички "нормални" се скриват по домовете си, а на площада остава само лудият Мунчо да протестира. Така мотивът за физическата лудост на героя се вписва в мотива за лудостта в историята, за лудостта на времето. Неусетно и незабележимо простичката баба Илийца се издига до този висок морален ранг, който народният поет дава на героите, заслужили почетно място в пантеона на безсмъртието.

Така епизодът завършва с абсолютното противопоставяне между двамата герои: те говорят на различни езици, постъпват различно и вървят в различни посоки – в пространството, във времето, в сюжета на разказа и в българската културна памет за миналото. Епизодът завършва, но конфликтът не е решен. Той довежда до закономерната смърт на бунтовника и до добре промисленото оцеляване на внучето. Чрез този факт Вазов внушава голямата идея на разказа – християнската теза за доброто, което винаги се възмездява. Писателят подсказва, че истинското служене на Бога не са патетичната жестовост в храма, постът и молитвата на лицемерния калугер. Истинското служене на Бога е живеенето според законите на вярата, както постъпва Илийца. Затова детето е спасено – но не от небрежната молитва на сърдития Божи служител, а заради добрината, която Илийца не е могла, но от сърце е искала да направи.

Помагало по литература за изпита след 7. клас (Ангел Малинов)